

Cilt 4, Sayı 2, Yıl 2020 / Volume 4, Issue 2, Year 2020

e-ISSN: 2717-8935

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/batmanakademi>

**KLASİK ARAP ŞAİRLERİ VERRÂK VE EL-İLBİRİ'DEN İLİM TALEBELERİNE
TAVSİYELER**

*A Group Of Advices To The Students Of Islamic Sciences From Classic Arab Poems Mahmoud
Warrâq And Al-Ilbiri*

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgâti
Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

E mail: adnan.arslan@bilecik.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 11 Ağustos 2020

Kabul Tarihi: 24 Aralık 2020

Yayın Tarihi: 30 Aralık 2020

Yayın Sezonu: Temmuz-Aralık 2020

Cilt: 4 **Sayı:** 2

Atıf: Arslan, Adnan. " Klasik Arap Şairleri Verrâk Ve El-İlbîrî'den İlim Talebelerine Tavsiyeler". *Batman Akademi Dergisi* 4 / 2 (2020): 16-25

Article Types: Research Article

Received: 11 August 2020

Accepted: 24 December 2020

Published: 30 December 2020

Pub Date Season: July-December 2020

Volume: 4 **Issue:** 2

Cite as: Arslan, Adnan. " A Group Of Advices To The Students Of Islamic Sciences From Classic Arab Poems Mahmoud Warrâq And Al-Ilbiri" *Batman Academy Journal* 4 / 2 (2020): 16-25

Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under, a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

ÖZ

Abbasi döneminden Mahmûd Verrâk (ö. 240/855) ve Mülûk-u Tavâif döneminden Ebû İshâk el-İlbîrî (ö. 459/1066) ikisi de önde gelen zühd şairlerindedir. Bu iki zühd şairi, şiirlerinde “fani dünya” konulu şiirlerin bilindik özellikleri yanında bir de “ilim” konusunu işlemişlerdir. Yaşadıkları dönemde ahlaki yozlaşma ve dünyevileşmenin ilmiye sınıfına da sirayet ettiğini görerek ilim talebelerini ikaz etme ihtiyacı hissetmişler ve ilme teşvikin yanı sıra ilmin yalnız ve yalnız Allah rızası için tahsil edilmesi hususunda tahşidatta bulunmuşlardır. Bu makalede dönemce birbirine yakın bu iki şairin divanlarındaki “ilim” temalı şiirleri içerik bakımından incelenmiştir. Girişte İslam dininin ilme ve ilim tahsiline yönelik teşvik ve uyarıları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Sonrasında ise iki şairin divanları söz konusu çerçevede ele alınmıştır. Harfi çevirinin doğal olarak şiirin edebi sanatlarını yansıtamayacağı göz önünde bulundurularak bazı beyitler nesirleştirilerek aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belâğati, Klasik Arap şiiri, Verrâk, el-İlbîrî, ilim

ABSTRACT

Mahmoud Warraq from the Abbasid period and Abu Ishaq al-Ilberi from the Andalusian Umayyad period were both prominent poets. These two poets of poetry, in their poems, "mortal world" in addition to the familiar features of the poems on the subject of "science" has covered the subject. They saw that moral corruption and secularization spread to the science class in their period and they felt the need to warn the students of science and made an inquiry about the collection of science alone and solely for Allah's sake. In this article, science "themed poems of these two poets, which are close to each other, were examined in terms of form and content. In the introduction, brief information is given about the incentives and warnings of the Islamic religion towards science and science education. Then, the two poets' divans were discussed within the framework of the said poetry. Considering that the translation of the letter cannot naturally reflect the literary arts of poetry, some couplets were proselytized.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Classic Arab poetry, Warrâq, al-Ilbiri, science

GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerim’de pek çok ayetin tehdit ve tevbihine hedef olduklarını gördüğümüz ehl-i küfrün, içine düştükleri inkâr kuyusunda bocalayıp durmalarının bir nedeni de “ilim”e yüz çevirmeleri olmuştur. “Bir harf kâtipsiz olmaz.” bildikleri halde şu muhteşem kâinat kitabını tabiat, tesadüf ve madde gibi ilimsiz, iradesiz ve şuursuz şeylere isnat eden inkârcılar, “Eğer bilselerdi”¹ cehl-i mürekkepteği cehaletlerinin neticesi olan küfre hiç yanaşmayacaklardı. Buna binaen söz konusu âyetler, ilim ve iman; cehil ve küfür arası bir sebep-sonuç telâzumu ortaya koymaktadır.² İnananlar akli melekelerini dalaletin tahrifinden muhafaza ederek ilmin yoluna girmişler, inkârcılar ise gelen ayetleri dinlemek ve akletmekten yüz çevirerek bile bile cehaletin gavyasına kendilerini bırakıvermişlerdir.³

¹ el-Kalem 68/33.

² Kur’ân-ı Kerim’de pek çok ayet ilmi, inanç ilkelerine esas ittihaz etmiştir. *فَعَلِمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* “Bil ki Allah’tan başka ilah yoktur.” kabilinden ifadeler iman ve ilim arasında güçlü bir telâzum ortaya koymaktadır. Dolayısıyla söz konusu ilmin ziyadeleşmesi imanın da kuvvetlenmesini beraberinde getireceği düşünülmüştür. Bu itibarla Allah’a iman ve ibadetin yaratılışa illet olarak kabul edildiği İslam ümmetinde ulema ve üdeba sınıfı, iman ve ibadetle sapasağlam bir ilişki içerisinde olan “ilim”e her daim rağbet göstermiştir. İman-ilim ilişkisi hakkında ayrıntı için bk. Hüseyin Polat, “Kur’an Âyetleri Işığında İman-İlim İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Güz 2010): 181-199; Kadir Polater, “Kur’ân’a Göre Bilgi-İman İlişkisi ve Yakîn Kavramı”, *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (Bahar 2013): 55-69.

³ İnkârın ilme yüz çevirmek ile ilişkisi hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. İbrahim Coşkun, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014): 111-129.

İlmin ehemmiyetine dair âyetlerin yanı sıra hadis kaynaklarında da müstakil olarak “Kitâbu’l-İlim” başlıkları açılmış ve bu başlıklar altında ilmin faziletine ilişkin hadisler pek değerli ehl-i hadis gayretleri ile şerh ve izah edilmiştir. Yine bu “ilim” başlıkları altında pek çok âyetin de ayrıca tefsirlerini görmek mümkündür.⁴

Kur’ân’ın nazarında imanın bir lazımı olarak kabul edilen ilmi sadece muhaddisler, fakihler, müfessirler vb. değil, özellikle zühd konulu şiirleriyle meşhur Arap şairleri de ele almışlar ve başköşe bir tema olarak şiirlerinde ilme yer vermişlerdir. Bu çalışmada, Klasik Arap şiirinde ilmi ve ilim talebesinin ilme yaklaşımını tema olarak işleyen iki şairin -Abbasi dönemi şairlerinden Mahmûd Verrâk ve Mülûkü’t-Tavâif⁵ dönemi şairlerinden Ebû İshâk el-İlbîrî- ilgili şiirleri biçim ve içerik bakımından incelenecektir.

1. Ebû ishâk ibrâhîm b. Mes’ûd b. Saîd et-Tücîbî el-ilbîrî

Zühd ve hikmet şairi olan İlbîrî,⁶ divanının ilk kasidesi olan 112 beyitlik şiirine ekseriyetle zühd şiirlerinde mu’tâd olan “fena-i dünya” matlaı ile başlar.⁷ Hadd-i zatında fani olan dünyaya bâkî süsü veren sıhhat-i beden, gaflet ve tevehhüm-ü ebediyet gibi aldatici şeylerin iç yüzünü gösteren “ölüm gerçeği” ile muhatabının dikkatini çekmek ister. Gelip geçen günler gönlünü parça parça etmekte, akıp giden saatler ise bedeninden anbean bir şeyler kemirmektedir. Ölüm her sabah uyandığında gözü önünde “Seni istiyorum.” diyerek haşin bakışlarla dikilmektedir. İnsanın meftunu olup peşinde koştuğu fettan güzel dünya ise, aslında basiret sahibi kimselerin bâin talakla boşadığı⁸ huysuz, geçimsiz, çirkef bir duldur. Âdemoğlu, yaşadığı zamanın uykusunda dünyanın pusuda bekleyen feci musibetleri ve ölümlü akıbetlerinden bihaber horlamaktadır. Fakat ölüm onu bu horultulu uykusundan bir sabah erkenden uyandıracak ve gözünü açtığında ise belki de tövbe ve istiğfar için zaman artık çok geç olacaktır.⁹

Bu giriş, şairin ilmin önemine tahsis edeceği gelecek beyitler için zemin hazırlama amaçlıdır. Zira bu giriş beyitleri ile muhataba, peşinde koşturup durduğu hayatın fena ve fani yüzü gösterilmiştir. “Mademki bu beden, günden güne yıkılmaya yüz tutmuş köhne bir binadır; dünya ise temelsiz bir harabedir. Öyle ise bu fani beden ve muvakkat dünyada baki ve kalıcı olana bir geçiş, bir medar-ı teselli yok mudur?” mukadder suali sordurulmuştur.

İlk beşten sonra gelen beyitler ise fani hayatta baki tadı verecek olan “ilim” konuludur. İlk beş beyitle vurgulanan “ölüm ve fanilik”in açtığı yaraya, beka penceresi olan “ilim ve ilimle

⁴ Konu hakkında müstakil kapsamlı çalışmalar için bk.: Mustafa Fatih Yar, *Kitâbu’l-İlim ve Hadis Kaynaklarındaki Yeri* (Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010); Abdülkadir Palabıyık, “Hadis Literatüründe “Kitab’ül-İlim”ler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2001): 151-189.

⁵ Endülüs Emevi Devleti’nin 1031 yılında yıkılmasından sonra 1090 yılına kadar hüküm süren emirlikler için bu tabir kullanılmamıştır. *Abbâdîler, Âmirîler, Bekrîler, Birzâlîler, Cehverîler, Demmerîler, Eftasîler, Hammûdîler, Hârûnîler, Hazrûnîler, Hûdîler, Müzeynîler, Rezînîler, Tücîbîler, Yefrenîler, Zirîler ve Zünnûnîler* başta olmak üzere yirmi küçük devletçiği ifade etmektedir. Ayrıntı için bk. Mehmet Özdemir, “Mülûkü’t-Tavâif” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, 31: 553-556.

⁶ Şairin hayatı ve edebiyatçılığı hakkında ayrıntı için bk. Muhammed Süveysi, “Ebû İshâk el-İlbîrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, 10, 170; Abdulhamîd Cûdî, “el-Lugatu fî şî’ri’z-zuhd inde Ebî İshâk el-İlbîrî el-Endelûsî”, *Mecelletu kulliyeti’l-Âdâb ve’l-lugât*, 13 (2013): 91-111; Nicola Carpentieri, Abû İshâq al-Ilberî: A Literary Revisitation, *Medievalia* 19/1 (2016): 67-95.

⁷ Bu çalışmada Muhammed Rıdvân ed-Dâye’nin 1991 yılında tahkik ve şerhini yaptığı divanı esas alınmıştır.

⁸ Bâin talâk, tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeni nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşamadır. H. İbrahim Acar, “Talak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, İstanbul, 39, 496-500.

⁹ Ebû İshâk el-İlbîrî, *Divânı Ebî İshâk el-İlbîrî*, tah: Muhammed Rıdvân ed-Dâye, (Beyrût: Dâru’l-fikri’l-muâsır, 1991), 24.

iştigal" ile merhem sürülmektedir. Şair, okuyucusuna ilk beş beyitle dünyanın fena ve fani yüzünü göstererek ondan tiksindirmeye çalışmış ve sonrasında ise faniden bakiye, çirkinden güzele, bunaltıcı olandan ferah verene yönlendirmek istemiştir.

İlim öyle bir şeydir ki gözlerdeki körlüğü giderip eşyanın ve hadisatın hakikatini olduğu gibi göstererek berraklık sunmaktadır. Farklı farklı görüşler arasında mütehayyir kalındığında, onların içerisinde en selametli olana sevk edecek ilimdir. Şair, istiare yoluyla ilmi pek yüksek sıfatlarla takdim etmektedir. İstiare-i mekniyye olan bu beyan tarzına göre ilim; başta bir taç, göz alıcı bir kıyafet, körelmeyecek keskin bir kılıç, hırsızların ulaşamayacağı bir hazine ve harcandıkça artan bir sermayedir. Elemlerle âlûde şu kederli fani hayatta kişiye ebedi âlemlerin halavetini zevk ettirecek bir tattır ilim. Kişi ilimdeki bu lezzeti bir tatmış olsa dünyayı tüm şaşaaıyla elinin tersi ile bir kenara itecek ve dünyayı mamur kılan ne varsa ilimle iştigal ederken aldığı sefadan dolayı göz ucuyla dahi onlara aldırış etmeyecektir. Etimolojik olarak aynı kökten kelimeleri birbirleriyle ahenk içerisinde tekrar ederek şiirini alımlı kılan şair, ilk beş beyitte vurguladığı "ölümlü beden" gerçeğine göndermede bulunarak bedenden içre asıl olan ruhun gıdasının ilim olduğuna işaret etmektedir:

فقوت الروح أرواح المعاني وليس بأن طعمت وأن شربت

"Ruhun gıdası manaların ruhlarıdır; yoksa gıda, senin yediğin ve de içtiğin değil."¹⁰

Şair ilmin kadr u kıymetine tahsis ettiği on üç beyitten sonra bir uyarıda bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Kişiyi israf ve kibre götüren bir zenginliktense fakirlik daha evla olduğu gibi ilim talebesine fayda vermeyen bir ilimden de bilgisizlik daha hayırlıdır. Anlaşılan bu beyit, "Fayda vermeyen ilimden sana sığınırım." şeklindeki me'sûr duadan iktibasen söylenmiştir.¹¹ Öyle ise muğlak bir meseleyi kavramak ya da pek az kimsenin muttali olduğu şeylere vakıf olarak cemiyet içinde mevki sahibi olmak kişinin başını döndürüp çevresine tepeden baktırıyorsa kıt akıllı olmak belki de daha iyidir. Şair pek çok ayet ve hadisın teyit ettiği "hakiki ilim" manasını cevâmiu'l-kelim kabilinden gayet veciz iki beyte sığdırmakla şiirde hünerini göstermiştir:

إذا ما لم يفدك العلم خيرا فخير منه أن لو قد جهلتا
وإن ألقاك فهمك في مهاوٍ فليتك - ثم ليتك! - ما فهمتا

"Şayet ilmin sana hayırlı bir fayda vermeyecekse hiç bilmesen daha iyiydi.

Şayet anlayışın seni helâketlere atacaksa keşke! Keşke hiç anlamasaydın."¹²

İlim talebesi, halavetini tattığı ilmin zevk ve neşesiyle daha fazla bilgi sahibi olmak için cehd ü gayret sarf edecektir. Onun bu hali bir zaman sonra çevresindekilerin nazar-ı dikkatini kendine çevirecek ve nihayet takdirlerle yâd edilecektir. Keza insanlar "Sen bizi geçtin." diyerek takdirkarâne sitayişle ondan bahsedecektir. Ne var ki ilim talebesinin bu seviyeye gelmesiyle kendisi için yeni bir imtihan sayfası da açılmış olur. Şair, ilk beyitlerde ilme teşvik ettiği talebeyi bu kez ilmin sarhoşluğundan ikaz etme gereği duymuştur ve haklıdır da. Zira az önce değindiğimiz gibi fazla ilim fazla mal gibidir. Sahibinin denge ve istikametini sarsması muhtemel kaygan bir zemindir. Bu itibarla fazla mal sahibi olanları hedef alan nebevi uyarılar¹³ fazla ilim sahibi olduğunu düşünen kimseler için de yapılmıştır.

¹⁰ İlbîrî, *Dîvân*, 26.

¹¹ Tirmizî, "*Daavât*", 68; Nesâî, "*İstiaze*", 27; Ebû Davud, "*Salat*", 367; İbn Mâce, "*Fedâilu'l Kur'an*", 18.

¹² İlbîrî, *Dîvân*, 27.

¹³ Müslim, "*Zikir*", 93; Buharî, "*Rikâk*", 16; Tirmizî, "*Cehennem*", 11.

Şair teşvik ve tahşidatında dengeli olma lüzumunun farkındadır. Şu beyit onun “ilim” den ne anlaşılması lazım geldiğini açık bir şekilde ifade etmektedir:

فلا تأمن سؤال الله عنه بتوبيخ: علمت فهل عملتا؟

“Allah’ın azarlayarak şöyle sorguya çekmesinden emin olma sakın:

Bildin; peki amel de ettin mi?”¹⁴

İlimden maksadın amel olduğu uyarısında bulunan şair daha sonrasında ise ilim de olsa amel de olsa, en nihayetinde ilim talebesinin her hâlükârda kibirden içtinap etmesi gerektiğine yer vermiştir. İlim sahibi olduğu için insanların nazarında saygı ile anılan kimseler ilmin sarhoşluğuna kapılıp büyülmeye başlarsa yine aynı insanların gözünde günden güne küçülecek, zavallı bir mağrur haline düşecektir.

İlbîrî’nin yaşadığı tarihler Endülüs Emevîleri’nin dağılıp yerine aynı topraklarda otorite boşluğundan dolayı pek çok bağımsız devletçiğin kurulduğu kaotik bir devre tekabül etmektedir. Tarih kaynaklarının aktardığına göre güçlü bir merkezi devlet yapısının bulunmayışının pek çok olumsuzlukları olmuştur ki ekonomik yönden sosyal adaletsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerden ise bunlardan sadece bir kaçındır.¹⁵ Sosyoekonomik yapıdaki bu sarsıntıların İlbîrî’nin ilme teşvik sadedinde söylediği bu kasidesine yansımış olduğu görülmektedir. Zira şair, kasidesinin 31. beytinden itibaren “ilim-mal” karşılaştırması yapmaktadır.

وَلَا تَحْفَلْ بِمَالِكَ وَالْهُ عَنَّهُ فَلَيْسَ الْمَالُ إِلَّا مَا عَمِلْتَا
وَلَيْسَ لِجَاهِلٍ فِي النَّاسِ مَعْنَى وَلَوْ مَلَكَ الْعِرَاقَ لَهُ تَأْتَى

“Mala ihtimam gösterme; oyalanma onunla,
asıl mal sahip olduğun ilimdir.

Bilgisiz kişinin insanlar arasında bir değeri yoktur;
velev ki ona tüm Irak mülkü de gelse.”¹⁶

Sahip olunan devasa ekonomik, askeri ve siyasi güç Endülüs Devleti’nin yıkılmasına engel olamamıştır.¹⁷ Devletin en zengin zamanlarında yapılan ve halen de varlığı devam eden saraylar, hanlar ve görkemli devlet binaları Endülüs haşmetini yansıtmaktadır. Ne var ki bu haşmet, zamanla zir u zeber olmuş ve Endülüs Devleti’nin saltanatı yerle bir olduktan sonra geriye ne mal ne de mülk kalmıştır. İlbîrî, ilme teşvik bağlamında kaleme aldığı şiirinde henüz taptaze olan tarihi tecrübenin atmosferinden istifade etmeye çalışmaktadır. Şairlerin üzerine mersiyeler yazdığı Endülüs şehirleri,¹⁸ içindeki şatafat ve debdebe ile birlikte yok olup

¹⁴ İlbîrî, *Dîvân*, 26.

¹⁵ Endülüs Devleti’nin yıkılışı ve sonrasında bu heybetli devletin enkazı üzerine kurulan onlarca devletçiğin birbirleriyle çekişmesi sonucu yaşanan ibretlik hadiselerin ayrıntısı için bk. Alî Hüseyin eş-Şatşât, *Nihâyetu'l-vucûdi'l-Arabî fi'l-Endelus*, (Kahire: Dâru Kubâ, 2001); Muhammed Abdullah ‘Anân, *Nihâyetu'l-Endelus ve târihu'l-Arabî'l-muntasırîn*, (Kahire: Matbaatu lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1966)

¹⁶ İlbîrî, *Dîvân*, 27.

¹⁷ Mehmet Mahfûz Söylemez, Endülüsler’in kuruluşundan yıkılışına ve sonrasında ise Tavâif-i Mülûk döneminde yaşananlardan İslam varlığının sona erişine kadarki geniş tarihi süreci akıcı bir dil ve ibret verici bir üslupla kaleme almıştır. İlgili çalışma için bk. Mehmet Mahfuz Söylemez, “Mahfuzât: Müslümanların Şehit Coğrafyası Endülüs”, *Milel ve Nihal* 12/1 (Ocak-Haziran 2015): 127-146.

¹⁸ Konu ile ilgili örnek bir mersiye üzerine yapılmış nitelikli bir çalışma için bk. Abdülhadi Timurtaş, “Bir Şehir Mersiyesi Örneği: Ebu'l-Bekâ Er-Rundî’nin Endülüs Mersiyesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36

gitmiştir. Geriye o dönemlerden kalan, ilme yönelen âlimlerin telif ettiği eserlerdir. Şair yaşadığı dönemin milli hafızasında kuvvetli bir şekilde yer alan “fani mal ve mülk” gerçeğini ilme teşvik bağlamında kullanmaktadır.

وَمَا يُغْنِيكَ تَشْيِيدُ الْمَبَانِي إِذَا بِالْجَهْلِ نَفْسَكَ قَدْ هَدَمْتَا

“Eğer bilgisizlikle kendini yerle bir etmişsen

yapıp diktiğin binaların da sana bir faydası yok!”¹⁹

Kuzey Afrika’dan gelerek yabancıları oldukları topraklara kısa zamanda hükmeden Endülüs Emevileri, yaşadıkları dönemin nüfuzlu krallıklarını dize getirmiş ve kendilerine önemli bir coğrafyada saha açmışlardır. Ne var ki bu saltanat bir süre sonra yıkılıp gitmiştir. İlbîrî’nin şiirlerine muhatap olan insanlardan bir kısmının ilme istidadı bulunmakta ancak geçmiş görkemli yıllara ya da zamanının servet sahibi kimselerine heves etmektedir. Şair bu kesime ikna edici olmak üzere güçlü bir üslupla hitap etmektedir:

لَنْ رَفَعَ الْغَنَى لَوَاءَ مَالٍ لِأَنْتَ لَوَاءَ عِلْمِكَ قَدْ رَفَعْتَا

وَإِنْ جَلَسَ الْغَنَى عَلَى الْحَشَايَا لِأَنْتَ عَلَى الْكَوَائِبِ قَدْ جَلَسْتَا

“Zengin mal sancağını kuşanmışsa

Sen de ilim sancağını göndere çekmişsin.

Zengin yüksek yüksek döşeklerde kurulmuşsa

Sen de yıldızlarda taht kurmuşsun.”²⁰

Anladığımız kadarıyla şair, hayat felsefesi edindiği zühdün gerekçelerini ilimle iştilgal eden ya da etme potansiyelinde olan kesimlere de aktarmak istemektedir. “Dünyevi makam mansıp fanidir; nasıl ki bunu yakın geçmişte gördük. Öyle de zenginlik ve refah da hiç özenilecek bir şey değildir. Sen kalıcı olan ilimle iştilgal et, beka ondadır.” mesajını anlamlı kılmaya çalışmaktadır.

Burada şairin ilimle iştilgale teşvik sadedinde dile getirdiği bir beyit bizleri şaşırtmıştır. Bugün itibarıyla dindarlığı ile bilinen birinden beklemeyeceğimiz istiâreli bir anlatımı dönemin ünlü bir zühd şairinden duymak hakikaten de bizim açımızdan ilginç olmuştur.

وَمَهْمَا افْتَضَّ أَبْكَارَ الْعَوَانِي فَكَمْ بَكْرٍ مِنَ الْحِكْمِ افْتَضَّضْتَا

“(O erkek)Her ne kadar alımlı bakire kızlarla ilişkiye girse de

sen de nice saklı kalmış bakir hikmetleri açığa çıkarmaktasın.”²¹

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarına bakıldığında bu türden cinsel içeriklerin ilmi, ahlaki ve edebi metinlerde kinayeli ya da doğrudan kullanıldığı görülmektedir. Kimi zaman Arapça dilbilgisine ait bir konu ele alındığında verilen örnek cümle günümüz insanına müstehcen gelebilmektedir.²² Yine ansiklopedik *edeb* kaynaklarında müellifin beklenmedik bir

(Şubat 2015): 217-229. Bu çalışmanın kaynakçasında şehirler ve memleketler üzerine söylenmiş mersiyelere ait zengin bir bibliyografik veri bulunmaktadır.

¹⁹ İlbîrî, *Dîvân*, 28.

²⁰ İlbîrî, *Dîvân*, 28.

²¹ İlbîrî, *Dîvân*, 28.

²² Arap nahvinde “İnne ve Kardeşleri” olarak bilinen fiile benzer edatlar vardır ki bunlardan biri de لعل dir. Bu edat normalde kendisinden sonra gelen isim cümlesinde ismini nahiv ıstılahınca nasb ederken ما bitiştiğinde ise amel etmemekte ve isminin ref olarak kalmasına neden olmaktadır. Klasik nahiv kaynaklarında bu amel etmeyişe

şekilde cinsel unsurları içeren bir hikâyeye yer vermesi sıkça rastlanılan bir üsluptur.²³ Anlaşılan “müstehcenlik” ya da “ayıp” kavramları zaman, kültür ve coğrafyaya göre değişkenlik arz edebilen göreceli konulardır. Bugün yaşadığımız toplumun değer yargılarına göre ayıp kabul edilen bir söz ya da davranış, tarihin başka bir döneminde farklı bir coğrafyada normal algılanabilmektedir. Binaenaleyh İlbîrî'nin söz konusu beytine bu zaviyeden bakmak daha uygun olacaktır. İlimle iştigal eden talebenin zihninin “mal, mülk ve kadın” gibi nefsin heva ve hevesini kendine cezbeden hususlardan mümkün mertebe arındırılması esastır. Başkalarında bulunan mala mülke heves eden bir talebenin ilimle iştigal etmekteki hakiki zevki tatması elbette kolay değildir. Eğer talebe yaratılışın ille-i gâiyesi olan iman ve imana vesile olan ilimle meşgul olmaksızın gerçek lezzete ermiş olsa diğer nefsi ve süfli zevklere iltifat etmeyecektir. Kimse tarafından keşfedilmemiş nice manalar vardır ki bunların ilk defa nebean edeceği bir sineyi taşıyor olmak yahut beşeriyete istikamet verecek, ışık saçacak nüktelerin ilk keşşafı bulunmak nasıl bir mutluluktur? Şair böyle adı konulmamış bir saadetin şehevânî arzularla kıyas edilemeyecek kadar ulvi olduğunu ihtar etmekte ve ilim talebesinin nazarını ilme teksif etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla şairin seçmiş olduğu cinsel içerikli tasvire bu bakış açısı ile bakmak ve ifadesini onun hüsn-ü niyetine bağlamak insaf ölçülerine daha uygun olacaktır.

2. Mahmûd Verrâk

Abbâsi dönemi zühd şairlerinden olan Verrâk'ın²⁴ divanına bakıldığında şiirlerinin genel olarak anlık ilham eseri izlenimi veren kısa şiirler olduğu göze çarpmaktadır. Edebiyat olsun diye şiir söylemediği, şiirlerinde asıl amacının vaaz ve irşat olduğu gayet açıktır. Ancak onun yaklaşımının şiirinin estetik yönünü gölgede bıraktığı söylenemez. Zira edebiyat eleştirmenleri Verrâk'ın şairliğinin güçlü olduğunu ve özgün biçimler ortaya koyduğunu ifade etmişlerdir.²⁵

Zühd şairlerinin şiirlerinin genel çerçevesini çizen temalar bellidir. Dönemin ahlaki çözümleri karşısında yaşadıkları topluma karşı sorumluluk bilinci ile hareket etmişler ve edebiyatın etki gücünü ıslah ve irşat sahasında kullanmışlardır. Zenginleşen ve zenginleştikçe de dünyevileşen Müslüman topluma müptela oldukları dünya hayatının iç yüzündeki faniliği

sıklıkla örnek getirilen beyit (şahit), Abdülkays (Cerir) adında bir şairi hiciv maksatlı söylenmiştir. Ferezdak'a nispet edilen beyit şu şekildedir:

أعد نظرا يا عبد قيس لعلماء ... أضاءت لك النار الحمار المقيدا

Şiirin kaynağı ve şerhleri hakkında bk. Cemaleddin Abdullah Ahmed b. Ali el-Fâkihî, *Mucîbu'n-nedâ ilâ şerhi katri'n-nedâ*, tah: Mahmûd Abdülaziz Mahmûd, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1971), 240.

²³ Hüseyin Günday'ın *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler* başlıklı çalışmasında bahsedilen kabilden yüzlerce örneğe rastlamak mümkündür. Bu örneklerden birkaçının burada zikredilmesi, Şair İlbîrî'nin yukarıda bahsettiğimiz ifadesindeki -bugün itibarıyla- müstehcenliğin o tarihlerde Arap insanının hayâ algısına çok da aykırı gelmediğini göstermesi açısından yerinde olabilir. Fakat bu örneklerle çalışmamızda yer verilmesi, çalışmamızın esas konusu ile doğrudan ilgili olmayacağını düşünerek söz konusu kaynağa burada atıfta bulunmakla yetineceğiz. Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*, (Bursa: Emin Yayınları, 2013).

²⁴ Verrâk'ın hayatı ve edebiyatçılığı hakkında ayrıntı için bk. Mahmûd Verrâk, *Divânü Mâhmûd Verrâk Şâiru'l-hikmeti ve'l-meo'izah*, tah: Velîd Gasâb, 1. Baskı, (Şam: Müessesetu'l-fünûn, 1988), 11-32; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabi el-asru'l-Abbâsiyyi'l-evvel*, 8. Baskı, C. II, (Kahire: Dâru'l-maârif, 1966), 399-413; Ahmed Abdunnâsir Mendû, “el-Bunâ'l-Uslûbiyye fi şî'ri Mahmûd el-Verrâk”, *Mecelltu cîl ed-dirâsâtu'l-edebiyye ve'l-fikriyye*, 47 (2018): 87-102; Adnan Arslan, “Şair Verrâk'tan Gençlere Öğütler”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2018): 826-838.

²⁵ Verrâk, *Divân*, 59-60.

göstermek istemişlerdir. Bu yüzden muhatabı sarsarak derin gaflet uykusundan uyandıracak “ölüm, yaşlılık, musibetler, ayrılıklar vb.” temalar sıklıkla işlenmiştir.²⁶

Verrâk’a göre ise bunlara ek olarak ilim talebesi de ikaz edilmelidir. Zira değer yargıları inhirafa uğrayarak dünyevileşenler sadece zenginler değildir. Aynı zamanda ilim erbabı da iştiğal ettikleri ilmi maddi çıkara dönüştürmeye başlamıştır ve ilimden maksadın ne olduğu hususunda koyu bir gaflet havası hâkim olmuştur. İlmi, lüzumlu lüzumsuz her ne varsa bilgi sahibi olmak şekline anlayanlara da tavsiyesi şudur:

العلم بحر عميق لا قرار له
والناس ما بين تفریط وإفراط
فسابح هنالك أو موغل غرقا
والعارفون مشوا رفقا على الشاطئ

“İlim dipsiz bir denizdir.

İnsanlar ilim hususunda ifrat ve tefrittedir.

Onda yüzen de var, boğulan da.

Arif olanlar ise sahile yakın yürürler.”²⁷

Dipsiz bir denize teşbih edilen ilim hususunda boğulup batanlar kimlerdir? Bu denizin içine girmiş lakin sadece su yüzeyinde yüzmekle ömür geçirenler kimler olabilir. Epey bilgece söylenmiş olduğu anlaşılan bu hikmet dolu tavsiyeler, üzerinde teemmül etmeyi hak edecek kıymette görünüyor.

Verrâk’ın ilim talebesine yönelik diğer bir uyarısı ise şair İlberî’nin de dikkat çektiği gibi -ilmin amelde karşılığı olmaması ile- faydasız kalma cihetine matuftur. İlim tahsili ile meşgul olanlar insanların iştiğal ettikleri ilme teveccüh göstererek rağbet etmelerinden memnun olmaktadır. Hatta edindikleri bilgiye halkın iltifat etmediğini gören ilim talebeleri ilimde sebat edip etmeme imtihanı ile karşı karşıyadır. Belki de “Marifet iltifata tabidir.” özdeyişi, ilimle meşgul kesimlerdeki bu “iltifat” beklentisinin bir tezahürüdür. Verrâk, aşağıdaki beyitlerle ilim talebelerinin bu beklentisini hayra tevcih etmeye çalışmaktadır.

إذا أنت لم ينفعك علمك لم تجد
لغلمك مخلوقا من الناس يقبله
وإن زانك العلم الذي قد حملته
وجدت له من يجتنيه ويحمله

“Eğer senin ilmin sana fayda vermiyorsa

Senin bu ilmine hiçbir Âdemoğlunun teveccüh etmesini bekleme.

Taşdığın ilim şayet seni süslüyorsa

²⁶ Zühhd şiirleri hakkında ayrıntı için bk. Bân Hamîd Ferhân, “Şi’ru’z-zühhd: en-Neş’etu ve’t-tetavvur”, *Mecelletu kulliyeti’l-âdâb câmiatu Bağdât* 103 (2013); Metin Parıldı, *Ebu’l-Atâhiye Şiiri*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007); Şevki Dayf, *Târihu’l-Edebi’l-Arabi el-asru’l-Abbâsiyyi’l-evvel*, 8. Baskı, C. II, (Kahire: Dâru’l-maârif, 1966), 399-413; Atilla Yargıcı, “I. Abbasi Döneminde Zühhd Şairleri”, *Nüşa* 19 (2005 Güz), ss. 57-68.

²⁷ Verrâk, *Dîvân*, 141.

Onu edinecek ve taşıyacak çok kimseleri bulursun.”²⁸

Bu beyitlere göre ilimle meşgul olan kimseler, şayet başkalarının da uhdelerindeki ilme teveccüh etmesini istiyorlarsa -ki bu gayet doğal bir histir- bu durumda onlara düşen ilmi ile amel olmalarıdır. İlim ehli, tahsil etmiş oldukları ilmin gerektirdiği davranışları sergilediklerinde ve sözleri, fiilleri ve ahlaki ile ilmin kadr u kıymetine yaraşır bir liyakatte kemalat sahibi olduklarında, onların haline dikkatle bakan gözler elbette ki ilme ilgi duyacaklardır. Yaratılış icabı ahlaki olgunluğa zaten müncezip olan insan fıtrati, ilim talebesinin davranışlarındaki güzelliğin menbai olan ilme, ister istemez rağbet gösterecek ve şairin ifadesi ile ilmin meyvelerini kendisi de koparmak isteyecektir. Buna binaen mana-i muhalifiyle söylemek gerekirse, herhangi bir muhitte ilme isteksizlik geniş bir satha yayılmışsa bunda ilim talebelerinin de vebali olduğunu belirtmek lüzumu vardır. İlmi ile amel olmayan ya da ilmin gerektirdiği ahlaki güzelliği hayatı ile yansıtmayan kimseler ilme iştiha uyandırmaktan pek uzaktır. Henüz sahibinin halini bile süslemekten aciz kalan bir ilim ziyetten, halavetten hali kalmış resmi, kuru ve ruhsuz bir haldedir. Tadı tuzu olmayan böyle bir bilgi yığınının başkalarının tâlip olmayacağı aşikârdır.

Sonuç

Dünyayı elinin tersiyle bir kenara itip yüzünü halk içinde Hakk'a tevcih etmeyi esas alan zühd şairinin iki önemli şairi Mahmûd Verrâk ve Ebû İshâk el-İlbîrî, söz konusu ilim olduğunda acaba neler söylemişler? Dünyanın Allah'ı ve ahireti unutturan yüzlerine karşı asık suratlı olmayı tavsiye eden bu şairler dünyevi ilimlere karşı da öyle soğuk mudur? İşte böyle bir merakın mahsulü olan bu çalışmada iki şairin divanlarında ilim konulu şiirler incelenmiştir. Gördüğümüz kadarıyla Verrâk ve İlbîrî'nin ilim talebelerine yönelik tavsiyeleri İslam dininin ilme bakışını genel hatlarıyla yansıtmaya mahiyettedir. Buna göre ilim, maksud-u bizzat olamayacağı gibi dünyevi bir gaye için tahsil olunacak bir vesile de değildir. İlme ehemmiyet verileceği kuşkusuz olmakla birlikte ilimden maksat en başta irfanı tazammun eden marifetullahıdır. Dolayısıyla zühd şairinin ilme bakışı dünyanın mal ve mülküne bakışı gibidir. Zühd, varlığa küsüp onu inkâr etmek değil, onu vasıta bilip ihya etmektir. Onun gibi bilgi ve bilimi yok saymanın zühdle bir alakası yoktur. Bilakis bunları malayaniyat ve dalaletten kurtarıp ilim ve irfana marifetullah ile dönüştürmek birer esastır. Hammadde olan bilgiyi rafine edip işleyecek olan kudret de irfandır.

Kaynakça

- ‘Inân, Muhammed Abdullah. *Nihâyetu'l-Endelus ve târîhu'l-Arabi'l-muntasırîn*. (Kahire: Matbaatu lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1966)
- Acar, H. İbrahim. “Talâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, İstanbul, 39, 496-500.
- Arslan, Adnan. “Şair Verrâk'tan Gençlere Öğütler”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2018): 826-838.
- Askeri Ebû Hilâl, *el-Furûku'l-lugaviyye*. tah: Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Dâru'l-ilmî ve's-sekâfe, ts.
- Atilla, Yargıcı, “I. Abbasi Döneminde Zühd Şairleri”. *Nüşa* 19 (2005 Güz): 57-68.

²⁸ Verrâk, *Dîvân*, 175.

- Carpentieri, Nicola. "Abû İshâq al-İlberî: A Literary Revisitation", *Medievalia* 19/1 (2016): 67-95.
- Coşkun, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Cûdî, Abdulhamîd. "el-Lugatu fî şî'ri'z-zuhd inde Ebî İshâk el-İlbîrî el-Endelûsî", *Mecelletu kulliyeti'l-Âdâb ve'l-lugât* 13 (2013): 91-111.
- Dayf, Şevki. *Târihu'l-edebi'l-Arabi el-asru'l-Abbâsiyyi'l-evvel*. 8. Baskı. Kahire: Dâru'l-maârif, 1966.
- Fâkihî, Cemaledîn Abdullah Ahmed b. Ali. *Mucîbu'n-nedâ ilâ şerhi katri'n-nedâ*. tah: Mahmûd Abdülaziz Mahmûd, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1971).
- Ferhân, Bân Hamîd, "Şî'ru'z-zühd: en-Neş'etu ve't-tetavvur". *Mecelletu kulliyeti'l-âdâb câmiatu Bağdât* 103 (2013).
- Günday, Hüseyin. *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- İlbîrî, Ebû İshâk. *Divânu Ebî İshâk el-İlbîrî*, tah: Muhammed Rıdvân ed-Dâye. Beyrût: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1991.
- Mendû, Ahmed Abdunnâsır. "el-Bunâ'l-Uslûbiyye fî şî'ri Mahmûd el-Verrâk". *Mecelltu cîl ed-dirâsâtu'l-edebîyye ve'l-fikriyye* 47 (2018): 87-102.
- Özdemir, Mehmet. "Mülûkü't-Tavâif" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, 31: 553-556.
- Palabıyık, Abdülkadir. "Hadis Literatüründe "Kitab'ül- İlim"ler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2001): 151-189.
- Parıldı, Metin. *Ebu'l-Atâhiye Şiiri*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Polat, Hüseyin. "Kur'an Âyetleri Işığında İman-İlim İlişkisi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Güz 2010): 181-199.
- Polater, Kadir. "Kur'an'a Göre Bilgi-İman İlişkisi ve Yakîn Kavramı". *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (Bahar 2013): 55-69.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Mahfuzât: Müslümanların Şehit Coğrafyası Endülüs". *Milel ve Nihal* 12/1 (Ocak-Haziran 2015): 127-146.
- Süveysi, Muhammed. "Ebû İshâk el-İlbîrî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, 10, 170.
- Şatşât, Alî Hüseyin. *Nihâyetu'l-vucûdi'l-Arabi fi'l-Endelus*. Kahire: Dâru Kubâ, 2001.
- Timurtaş, Abdülhadi. "Bir Şehir Mersiyesi Örneği: Ebu'l-Bekâ Er-Rundî'nin Endülüs Mersiyesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015): 217-229.
- Verrâk, Mahmûd. *Divânu Mâhmûd Verrâk Şâiru'l-hikmeti ve'l-mev'izah*. tah: Velîd Gasâb, 1. Baskı, (Şam: Müessesetu'l-fünûn, 1988).
- Yar, Mustafa Fatih. *Kitâbu'l-İlim ve Hadis Kaynaklarındaki Yeri*. Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.